Національна
академія наук України

Інститут
української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ

MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"
http://svit.gov.ua/

hrushevsky.nbuv.gov.ua

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ
у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН – голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
Іван КУРАС • Володимир ЛИТВИН • Олексій ОНИЩЕНКО
Омелян ПРІЦАК • Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ – головний редактор
Ярослав ДАШКЕВИЧ – заст. головного редактора
Ігор ГИРИЧ – відповідальний секретар
Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО • Іван БУТИЧ
Сергій БІЛОКІНЬ • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН • Ігор МЕЛЬНИК
Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦИК • Всеволод НАУЛКО
Руслан ПИРІГ • Валерій СМОЛІЙ • Ольга ТОДІЙЧУК
Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДОРУК

hrushevsky.nbuv.gov.ua

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 1

Серія
СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТВОРИ
1894–1907

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
«СВІТ»
2002

hrushevsky.nbuv.gov.ua

hrushevsky.nbuv.gov.ua

ББК 63.3 (4 УКР)
Г91

Видано за підтримки Президента України
на замовлення Державного комітету інформаційної
політики, телебачення та радіомовлення України
за Національною програмою випуску
суспільно необхідних видань

Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М.С.Грушевського НАН України

Редколегія тому 1:

Павло СОХАНЬ (головний редактор, д-р іст. наук, професор, чл.-кор. НАН України)
Ігор ГИРИЧ (відповідальний секретар, канд. іст. наук)
Ольга ТОДІЙЧУК (канд. іст. наук)

Пояснення слів, мовна редакція текстів М.Грушевського — Олександр РИБАЛКО
Переклад з російської статей зі збірника
«Освобождение России и украинский вопрос» — Іван СВАРНИК
Переклад висловів з латинської, грецької,
польської, німецької, французької — Мирослав ТРОФИМУК

Видавництво "Світ"
http://svit.gov.ua/

ISBN 966-603-223-6
ISBN 966-603-224-4 (т.1)

© Інститут української археографії
та джерелознавства імені М.С.Грушевського
НАН України, 2002
© Видавництво «Світ», дизайн
та художнє оформлення, 2002

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ІМЕНІ ШЕВЧЕНКА

Розпочинаючи нову серію статей про видніші наші товариства, першою пускаємо статтю про Наукове товариство імені Шевченка, приготовлену для бюлетенів Товариства, що, від сього року почавши, мають виходити, чотири рази до року наразі, в мові руській і німецькій, для обзнайомлення з життям Товариства інтересованих — своїх і чужих.

Ініціатива заснування Товариства імені Шевченка вийшла від кількох патріотів з російської України. Коли після урядових репресій проти українського слова в Росії при кінці 60-х рр. надії українських патріотів усе сильніше зверталися на Галичину і її молодий національний рух, на початку 70-х рр. з'явилася між ними гадка — заснувати у Львові якусь постійну інституцію для розвою українського слова. За порозумінням з провідниками галицької національної українсько-руської партії постановлено було на зібрані гроші (коло 9 тис. гульд[енів]) купити друкарню, що служила б підставою літературного руху (такий план уже від кількох років був у галицьких народовців), а для управи її і для розвою того літературного руху зав'язано "Товариство імені Шевченка" в виді тіснозамкненої корпорації, з високою вкладкою 100 з[о]л[отих] р[инських] (пропоновано було навіть 250), аби обережним добором членів охоронити його від посторонніх елементів. В 1873 р. закуплено друкарню, а 11 грудня того ж року галицьке намісництво затвердило статут нового товариства, підписаний дев'ятьма виднішими людьми з нечисленної ще тоді українсько-руської партії.

В статуті нового товариства, поставленого під патронат найбільшого українського поета, котрого ім'я було окликом галицького національного відродження, — метою його положено було "вспомагати розвій руської (малоруської) словесності", для осягнення її Товариство мало видавати своїм накладом книжки і часописи літературні й наукові, підпирати літературні й наукові видання, роздавати премії й т.ін. Мотивуючи заложення власної друкарні, вказували на те, що одинокої перед тим руської друкарні (Ставропігійської) не вистало би, якби Товариство Шевченка "зачало много книжок видавати". Але сі рожеві мрії на перших кроках дізнали гіркого розчарування. Закупно друкарні й видатки на її урядження пожерли не тільки всі зібрані гроші з жертв і членських вкладок (несповна десять тисяч гульд[енів]), але впровадили Товариство в значні довги (коло 4 000), так що приходилося робити позички на досить тяжких умовах. При таких обставинах про якусь видавничу діяльність Товариства не було що й думати, і вже на перших загальних зборах Товариства більшість членів вказувала на се та підносила, що Товариство має передовсім зайнятися своєю друкар-

hrushevsky.nbuv.gov.ua

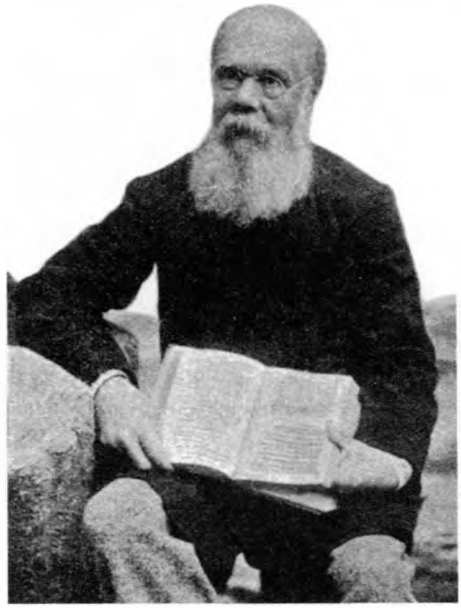

Фундатор Товариства Олександр Кониський.

нею, аби забезпечити її існування. Се було нелегко, бо доходи Товариства були скупі, сторонніх партій друкарня мала дуже небагато, видання ж народовецькі друкувала з ріжними опустами, на кредит і т.ін., так що від них особливих користей не мала. Через те Товариство аж до 90-х рр. перебувало, можна сказати, в хронічній біді, з котрої не могли вирятувати його й ті жертви, що від часу до часу впливали. В таких обставинах воно могло розмірно тільки в дуже слабій мірі сповнювати виписану в статуті мету: воно причинялося до літературного руху головно тільки друкарським кредитом та опустами, які робилися для популярних видань "Просвіти", для одинокої тоді літературної часописі "Правда" і подібних інших. Зрідка лише могло воно дати наклад на якусь книжку, напр., видало своїм коштом два томи "Правди", причинилося до видання важної праці проф. Огоновського "Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache" і т.ін.

1885 р. Товариство перейняло на себе видання літературної часописі "Зоря"; в розвої його се був досить важний факт: він був початком самостійної видавничої діяльності Товариства, розбудив якийсь літературний рух у нім і до певної міри відновив інтерес до Товариства і в Галичині, й на Україні, де по "антракті" кінця 70-х рр. знову змагається український рух і через урядові заборони все більше звертається в Галичину. "Зоря", що мала

hrushevsky.nbuv.gov.ua

Фундатор Товариства Дмитро Пильчиков.

Фундатор Товариства Єлисавета Милорадович.

hrushevsky.nbuv.gov.ua

Фундатор Товариства Михайло Жученко.

до 1894 р. свобідний доступ до Росії, в 90-х рр. стала була в значній мірі всеукраїнським органом, а з тим разом і Товариство починало ставати в певній мірі всеукраїнським літературним огнищем. Коли з розвоєм літературної роботи стала все більше відчуватися потреба також і наукових українсько-руських видавництв, на адресу Товариства почали висловлятися з російської України бажання, аби воно взялося до організації наукової роботи. Речником сих бажань виступив Ол[ександр] Барвінський, що на загальних зборах Товариства 1890 р. предложив проект реформи Товариства в сім напрямі. Головними точками сеї реформи мали бути: Товариство імені Шевченка перетворюється на "Наукове товариство"; знижуючи вкладку до 3 з[о]л[отих] р[инських], воно змагає до того, аби притягнути до себе якнайбільше число людей, інтересованих розвоєм наукової роботи; для організації її поруч виділу, що має зайнятися адміністраційними справами Товариства, утворюються секції для наукової роботи, наразі три: філологічна, історично-філософічна і математично-природописно-лікарська. Проект сей викликав деяку опозицію членів, котрі вказували, що наукову роботу можна розвивати в Товаристві і в рамах давнішого статуту, що сама зміна статуту роботи сеї не сотворить, але на нових загальних зборах — у марті 1892 р. проект прийнято й Товариство зреформовано на "Наукове товариство імені Шевченка".

Дійсно, ся реформа, хоч була важним явищем у дальшім розвої Товариства, сама по собі могла б і не мати таких далекосяглих наслідків, якби в парі або слідом з нею не йшли інші події: зріст матеріальних засобів Товариства і поява в Товаристві людей, що спеціально зайнялися організацією наукової роботи. Тож початки наукової діяльності були досить скромні. При

hrushevsky.nbuv.gov.ua

Фундатор Товариства Стефан Качала.

кінці 1892 р. вийшов перший том "Записок" Товариства імені Шевченка, зложений переважно з праць українських авторів і виданий теж за грошевою підмогою з України, під редакцією тодішнього голови Товариства Ю.Целевича; в 1893 [р.] вийшов другий, під редакцією О.Барвінського, хоч редакція мала надію видати того року два томи; аж в 1894 р. прийшло до видання двох томів (III і IV), під тою ж редакцією. Окрім того, в сих роках перейняло Товариство на себе видання "Правничої часописі" — квартальника для теорії й практики права, заложеного львівськими правниками, "Руської історичної бібліотеки" — збірника перекладів важніших монографій по історії України, "Правничого словаря" д-ра К.Левицького і за грошевою підмогою з України розпочало видання "Російсько-українського словаря" (закінчене 1899 р.).

Корисні переміни в житті Товариства, про які я згадав вище, дають себе знати в скорім розвої наукової роботи доперва з початком 1895 р. Як я сказав, тими перемінами був зріст матеріальних засобів Товариства і організація наукової роботи, переведена в Товаристві новими силами. Зріст своїх матеріальних засобів Товариство завдячувало насамперед зростові роботи своєї друкарні: 1893 р. ц[ісарсько]-к[оролівське] видавництво шкільних книжок переносить до неї друк руських шкільних книжок; прибули також інші урядові роботи. По-друге, на підставі своїх наукових публікацій починає Товариство здобувати запомоги від міністерства і від краєвого сойму, головно завдяки заходам п. О.Барвінського, голови Товариства в рр. 1893—1896. Щоправда, сей матеріальний зріст був значним тільки в порівнянні з давнішими хронічними дефіцитами, з вічною бідою, в котрій жило Товариство, самі ж по собі матеріальні засоби Товариства були в порівнянні до великості задачі, котру воно сповняло, дуже малими, а спеціально запомоги пра-

hrushevsky.nbuv.gov.ua

Перший голова Товариства Корнило Сушкевич (1874—1885).

вительствені й краєві розмірно до наукової діяльності Товариства і навіть до бюджету його наукових видань були дуже малі й зростали дуже повільно, так що в компетентних кругах не переставали дивуватися, як Товариство могло розвивати таку інтенсивну наукову роботу при таких малих засобах. Се здивування зрозуміє кождий обзнайомлений з нормальними коштами наукових видавництв, з нижче поданого перегляду:

1894 р. дістало Товариство першу субсидію від краєвого сойму 500 з[о]л[отих] р[инських], разом із субсидією 500 з[о]л[отих] р[инських] на "Історичну бібліотеку", перейнятою Товариством разом з сим видавництвом — 1 000.

1895 р. дістало Товариство першу субвенцію від правительства в сумі 1 000, разом з соймовою 2 000. Бюджет наукових видань виносив коло 4 500, а видано на те, розуміється, з неможливою ощадністю, 9 томів наукових публікацій.

1896 р. Товариство дістало 4 500 з[о]л[отих] р[инських] субвенцій (від міністерства 2 000, від сойму 1 000 і осібно для археографічної комісії 1 000, а на "Іст[оричну] бібліотеку" 500); бюджет наукових видань виносив коло 10 000, видано 10 томів наукових видань.

1897 р. Товариство дістало ту саму суму запомоги, бюджет наукових видань виносив коло 13 000, видано 14 томів наукових видань.

1898 р. Товариство дістало 5 500 субвенції (соймова запомога Товариству більша на 500 і археографічній комісії теж на 500 з[о]л[отих] р[инських]), науковий бюджет виніс коло 15 000, видано шістнадцять томів наукових видань, між ними дуже дорогий, ілюстрований том "Матеріалів до українсько-руської етнології"; Товариство мало сей рік коло 3 000 дефіциту.

hrushevsky.nbuv.gov.ua

1899 р. Товариство дістало 7 000 субвенцій (від правительства 3 000, від сойму: 1 500 на Товариство, 1 500 на археографічну, 500 на етнографічну комісію, 500 на "Історичну бібліотеку"), бюджет виніс 14 560; видано 16 томів наукових публікацій*.

Таким чином, бачимо, що субвенції далеко не покривали і не покривають видатків Товариства на його наукові публікації й потреби. Товариство покривало сю недостачу доходами з друкарні, членськими вкладками й жертвами поодиноких людей, але в останніх роках уже тяжко приходилося удержати рівновагу в бюджеті й по вичерпанні касових запасів попередніх літ ся рівновага захиталася, так що дальший розвій наукової роботи був здержаний браком матеріальних засобів. Се велика шкода для українсько-руського культурного життя, а заразом і кривда руському народу в Австрії, що його головна культурно-наукова інституція не дізнає більшої запомоги з боку правительства і краю. Субвенції, які побирає Наукове товариство ім. Шевченка, видаються смішно малими в порівнянні з тими, які мають, напр., найближчі слов'янські академії — краківська або празька (краківська дістає з публічних фондів 50 000: 20 000 від правительства, 30 000 з[о]л[отих] р[инських] від краю, празька 40 000), а прецінь наукова діяльність сього Товариства не тільки релятивно для культурних інтересів руського народу далеко важніша, при браку інших наукових інституцій, але й абсолютно взявши — не потребує стидатися своєю науковою вартістю перед іншими слов'янськими академіями Австрії. Притім ще її субвенції досі не забезпечені вповні, бо правительственa субвенція не вставлена в бюджет, признається міністерством кождий рік наново на внесене *ad hoc* подання Товариства, і тому не має певності. Крайній уже час, аби субвенції Товариства бодай наблизилися до тих, які побирають інші слов'янські академії в Австрії, та були забезпечені вставленням у бюджет.

Розвій теперішньої наукової діяльності Наукового товариства імені Шевченка показав себе назверх передовсім розвоєм та спеціалізацією наукових видавництв.

Головний орган Товариства — "Записки Наукового товариства імені Шевченка" почали виходити від р. 1892, як сказано вище, містячи наукові розвідки з усіх галузей наук, репрезентованих секціями Товариства; тільки право мало від початку свій осібний орган в "Правничій часописі". Від 1895 р., перейшовши до теперішнього свого редактора проф. М.Грушевського, вони зреформовані були в наукову часопись: поруч відділів розвідок і матеріалів

---

* Матеріальний розвій Товариства за сей час буде видко з порівняння його балансу: 1892 — активи 29 440, пасиви 7 433, маєток 22 006; 1898 — активи 72 221, пасиви 9 579, маєток 62 649.

hrushevsky.nbuv.gov.ua

заведено відділи *miscellanea* (для дрібних заміток і матеріалів), наукової хроніки, де подаються огляди періодичних видань — українсько-руських, російських, польських і ін., властиво, того матеріалу, який дають вони для українсько-руської науки, та огляди західно-європейської наукової літератури по археології, історії літератури й культури і просторий відділ бібліографії, де містяться критичні оцінки й справоздання з усього, що дотикає української науки. З заснуванням (1897 р.) осібної публікації для математично-природописно-лікарської секції, "Записки" стали органом секцій історично-філософічної й філологічної, присвяченим головно українсько-руській археології, історії, язику й історії літератури. Виходили вони в 1895 р. що три місяці, від 1896 [р.] — що два місяці, книжками по 12 аркушів.

Для більших археографічних публікацій зав'язано 1895 р. археографічну комісію і заложено дві серії публікацій: "Жерела до історії України-Руси" і "Пам'ятки українсько-руської мови і літератури"; бюджет комісії виносить всього 1 500 з[о]л[отих] р[инських], що дає на неї краєвий сойм, і тому вона може видавати лише по одному тому — з тої або другої серії, а сього дуже мало супроти маси згромадженого матеріалу. Досі в серії "Жерел" публікувалися дві колекції: люстрації королівщин руських земель XVI в. М.Грушевського, акти до історії Галичини в XVII в. С.Томашівського, в серії "Пам'яток" — колекція апокрифів в українсько-руських версіях д-ра Франка.

Для публікування етнографічного матеріалу заложено 1895 р. "Етнографічний збірник", що виходив спочатку (1895-1897 рр.) по одному тому на рік, під редакцією М.Грушевського; від 1898 [р.] виходить по 2 томи, 12—20 арк., під редакцією І.Франка і В.Гнатюка; тут містяться матеріали фольклорні — чи то збірні (як в т. I, II, V), чи то систематичні збірки, що займають цілі томи (т. III і IV — фольклорні матеріали з Угорської Русі, VI — корпус анекдот, VII — казки з Брідського пов[іту]); для етнологічних заложено осібну серію — "Матеріалів до українсько-руської етнології" з численними ілюстраціями (виходить по одному тому на рік, I, виданий під редакцією Ф.Вовка, містить серію ріжнорідних статей і матеріалів, II — ширшу монографію про гуцулів проф. Шухевича). 1898 р. зав'язано для організації етнографічних студій спеціальну етнографічну комісію.

1897 р. зорганізовано "Збірник математично-природописно-лікарської секції"; від 1898 р. він поділяється на два відділи: математично-природописну і медичну, остання має свій спеціальний титул — "Лікарський збірник" і служить органом лікарської комісії.

1898 р. зорганізовано також осібні збірники історично-філософічної й філологічної секції, призначені для ширших монографій або збірників, що

hrushevsky.nbuv.gov.ua

не могли би зміститися в "Записках"; вони виходять кождий по одному тому річно; в "Збірнику історично-філософічної секції" містилася "Історія України-Руси" М.Грушевського, в "Збірнику філологічної с[екції]" — ширша біографія Шевченка О.Кониського і збірник розвідок Драгоманова по народній словесності й історії літератури.

В остатнім часі організовано при філологічній секції комісію язикову для практичних потреб українсько-руської мови.

На черзі стоїть тепер реформа "Правничої часописі", що служить органом сформованої 1898 р. правничої комісії, в наукову часопись, періодичну, присвячену праву й економії, але для сього потрібно якоїсь спеціальної запомоги для згаданої цілі.

В теперішнім моменті наукова організація Товариства виглядає так: три секції, що служать основними органами наукової організації, при них, як органи помічні, для спеціальніших цілей — чотири комісії:

I. Секція історично-філософічна — при ній: 1) комісія правнича.

II. Секція філологічна — при ній: 2) комісія язикова; при сих двох секціях: 3) комісія археографічна, 4) комісія етнографічна.

III. Секція математично-природописно-лікарська — при ній: 5) комісія лікарська.

Система видавництв — видання секцій:

1. Наукова часопись, присвячена передовсім історії, язику й історії літератури українсько-руського народу, — "Записки Наукового товариства імені Шевченка" — орган історично-філософічної і філологічної секцій, 6 томів річно, вийшло дотепер 34 томи.

2–4. Збірники поодиноких секцій — 3 томи річно, вийшло 9 томів.

5. "Руська історична бібліотека" — при історично-філософічній секції, 1 том річно, вийшло дотепер 19 томів.

Видання комісій — а) археографічної:

6. "Жерела до історії України-Руси", вийшло 3 томи.

7. "Пам'ятки українсько-руської мови і літератури", вийшло 2 томи. Видавництва 6 і 7 виходять по черзі — 1 том річно.

б) етнографічної:

8. "Етнографічний збірник", 2 томи річно, всього вийшло 7 томів.

9. "Матеріали до українсько-руської етнології", 1 том річно, вийшло 2 томи.

в) правничої:

10. "Правнича часопись", 1 том річно, вийшло 9 томів; має бути зреформована.

г) лікарської:

11. "Лікарський збірник", виходить зошитами "Збірника математично-природописно-лікарської секції", 2 зошити на рік, вийшло 4 зошити.

hrushevsky.nbuv.gov.ua

Теперішнє нормальне число наукових публікацій — 15 томів річно, коло 230 аркушів друку, не рахуючи тих видань, які не входять в вичислені серії (*extravagantia*). Всього за 5 років, 1894—1899 видало товариство 64 томи наукових публікацій. Число незвичайно велике в порівнянні з бюджетом Товариства і особливо — з сумою запомог, побраних за той час.

Для успішного розвою наукової роботи Товариство останніми роками уділяло значну частину свого небагатого бюджету на сформування бібліотеки й удержання при ній публічної читальні, і на стипендії й запомоги. Бібліотека зложилася з кількох пожертвуваних колекцій і з обмінних примірників, але доповняється закупном книжок щорічно, особливо в відділах *Ruthenica* і фольклорної літератури. За браком у Львові бібліотеки, де б сі відділи були заступлені бодай хоч трохи можливо, сформування сих відділів було б дуже важно і можна б тільки жадати, аби збільшення матеріальних засобів Товариства дало йому спромогу уділяти гроша на сю ціль.

Так само важне значіння має справа стипендій для молодих людей, що віддаються науковим студіям: галицькі русини, серед котрих здібні й заінтересовані наукою молодики стрічаються в дуже значнім числі, не мають майже зовсім приступу до стипендій правительственних чи краєвих, не мають й інституцій, які б давали спромогу молодим людям по укінченні університетських студій віддаватися науковій роботі, і донедавна переважна більшість таких надійних сил марнувалася в роботі для хліба. Останніми часами (1898 р.) в поміч Товариству прибула спеціальна фундація для уділювання запомог для наукових студій (фундація ся, передана легатором-українцем Товариству, в сумі 45 000 гульд[енів] вложена в дім, де тепер уміщене Товариство); надіємося, що вона незадовго увійде в життя. Але й доходи з сеї фундації, і суми, призначувані на сю ціль з доходів Товариства, далеко не задоволять сеї пекучої потреби в забезпеченні молодим силам спроможності наукового розвою, і тут можна тільки бажати, аби поданий приклад дав заохоту до нових жертв на сю мету від наших патріотів.

Для піднесення наукового престижу Товариства переведено дуже важну реформу в 1898 році. Статут 1892 р. мав ту хибу, що, широко розчинивши двері Товариства для членів з усіх верств українсько-руського народу, не відріжнив їх компетенцій адміністраційних від наукових; тому кождий член, хоч би з найнижчим цензом освітнім, міг бути членом секції й рішати в наукових справах. Уже в 1896 р. виділ виступив з проектом реформи статуту, що мала усунути сю аномалію, але переведення сеї реформи стрілося з ріжними трудностями, і тільки в 1898 р. переведено її: поруч звичайних членів Товариства утворено нову категорію "дійсних членів", іменованих на підставі їх наукової кваліфі-

hrushevsky.nbuv.gov.ua

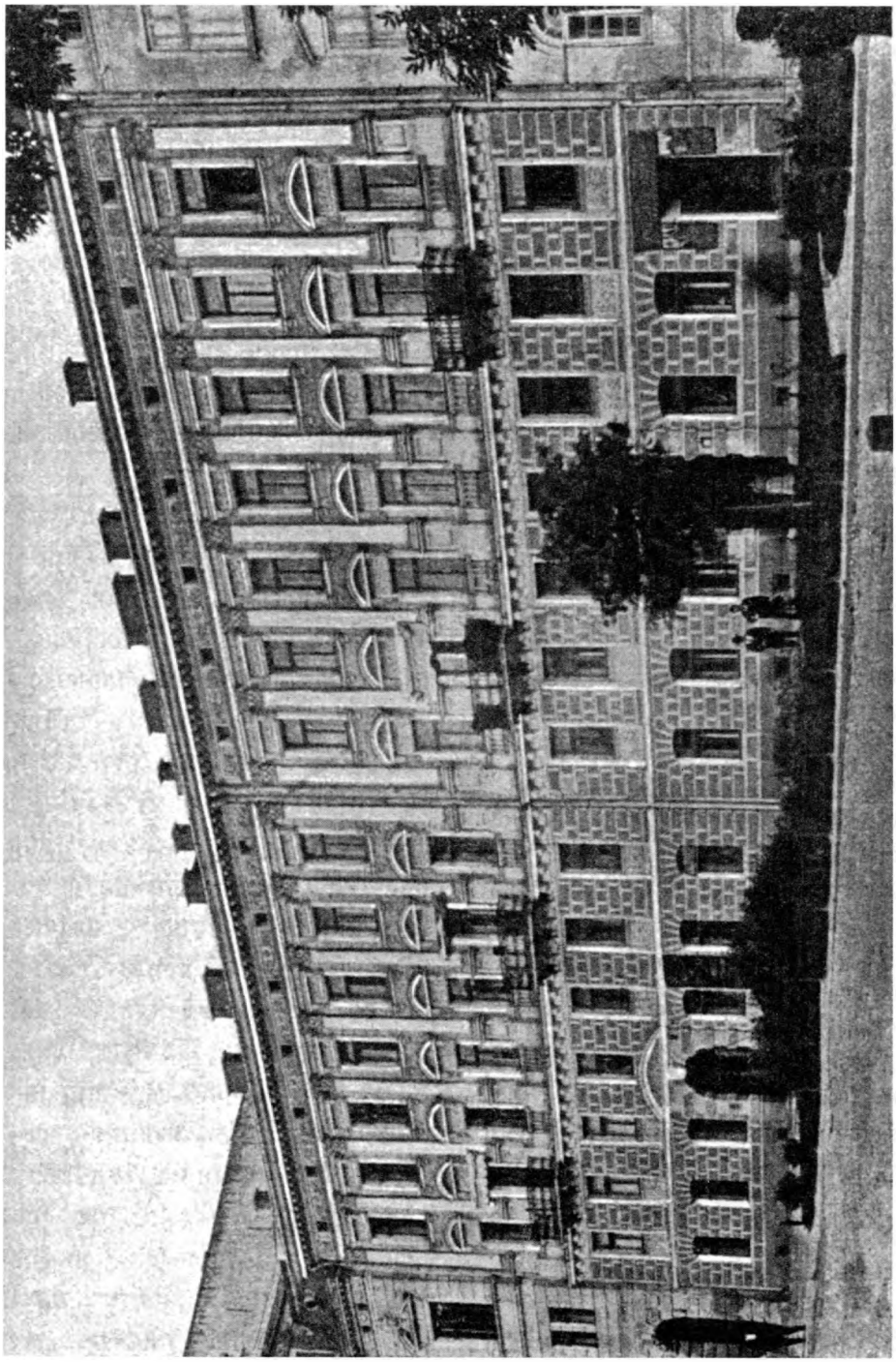

Дім Наукового товариства імені Шевченка (фундаційний).

hrushevsky.nbuv.gov.ua

кації (самостійних наукових праць); секції складаються з самих дійсних членів, так що збори секцій стають правдивим науковим ареопагом, вповні компетентним в рішенні наукових справ. Перші вибори дійсних членів переведено в 1899 році; увійшло до історично-філософічної секції 12 членів, до філологічної 10, до матем[атично]-природ[описно]-лікарської 10; їх каталог, з короткими *curricula vitae* і виказом наукових праць, містить справоздання Товариства з 1899 р.

Як бачимо з сього короткого перегляду, Товариство дуже енергічно робило коло розвою наукової роботи, старалося згромадити до неї якнайбільші круги робітників, підняти її на можливо високий науковий рівень і заложити під неї міцні й тривкі підвалини. Щоб оцінити осягнені нею результати, треба знати всі ті трудності й перешкоди, які стрічала вона в сих змаганнях на своїй дорозі. Про одну сказано було вже — се малі матеріальні засоби, з котрими можна було осягнути якісь показніші результати тільки при безкорисній і повній пожертвування праці головніших робітників, але ся перешкода не була одинокою. Другою був брак у русинів вищих наукових інституцій, в виді університетів і наукових інститутів, на котрі звичайно, в нормальних обставинах, опирається робота таких товариств чи академій, як наше Товариство; тому-то приходилося йому застановлятися не тільки над тим, щоб згромадити коло себе наукові сили, а також і над тим часто, щоб сим силам дати спромогу віддаватися науковій роботі. Нарешті третя фатальна перешкода, що незвичайно шкідно впливає на розвій наукової роботи Товариства, — се цензурні відносини Росії; наукові видання Товариства увесь сей час зістаються в категорії "абсолютно заборонених" в Росії! Річ неймовірна на вступі XX століття, але, на жаль, цілком певна. Тільки декотрі наукові інституції Росії можуть діставати видання нашого Товариства. Тим чином для 9/10 нашого народу наукова робота нашого Товариства полишається напівстраченою, бо майже або зовсім неприступною; тим незвичайно утрудняється участь в роботі Товариства українців російських, ослаблюється моральна й матеріальна піддержка, яку б Товариство могло мати від них, хоч знищити її зовсім не в силі ніякі репресії.

Невважаючи на сі тяжкі перешкоди, Товариство, як ми бачили, встигло протягом яких п'яти літ зорганізувати дуже солідну й ріжносторонню наукову роботу, розвинуло цілу серію наукових публікацій, що обіймають широкий круг наук і в декотрих галузях, як, напр., в історії, філології, етнографії й історії літератури України-Русі, стали неминучо потрібним джерелом для всяких студій; воно згромадило коло себе значне число наукових робітників з усіх частин України-Русі (в передостаннім році в наукових виданнях Товариства взяло участь 74 особи, з того заграничних

hrushevsky.nbuv.gov.ua

25, в останнім 62 особи, з того заграничних 12*), а і значному числу їх дає своїми гонорарами, запомогами, стипендіями спромогу віддаватися далі науковій роботі; нарешті — воно за сей час встигло уже виховати в своїй науковій організації цілий ряд солідних наукових сил, свою наукову школу, котрою може гідно показатися перед чужими науковими інституціями.

Роблячи на ґрунті новім, нерозробленім, під час, коли сама українсько-руська мова терпить репресії зі сторони одних, легковаження і ворогування зі сторони других, Товариство встигло виробити собі симпатії й поважання у всіх справдешніх приятелів науки й поступу. Доказом того можуть служити живі зносини й виміна видань нашого Товариства з чужосторонніми науковими інституціями, виданнями й ученими (число інституцій і видавництв, з котрими обмінюється виданнями Товариство, сягає до сотки) та оцінки його видань в наукових сферах. Я обмежуся тут двома загальнішими оцінками наукової діяльності Товариства, даними в останніх часах двома ученими посторонніми, отже суд їх міг бути вповні об'єктивним, а заразом вповні компетентним. Віденський академік Ягіч в своїм огляді сучасного наукового руху у ріжних слов'янських народів на полі філології, етнографії, історії літератури підносить важне значіння діяльності Товариства імені Шевченка супроти тих трудних обставин, в які поставлені українські наукові студії в Росії, та признає, що вона "завдяки енергічній роботі галицьких русинів і тій моральній запомозі, яка їм в поміч іде потиху з Росії, заповідається з часом розвинутися в русинську академію наук" (Archiv für Sl[avische] Philologie", XX, 1898). Професор Берлінського університету Брюкнер в огляді новин слов'янського народознавства ("Zeitschrift des Vereins für Volkskunde", 1899) підносить значіння Товариства як головного огнища української науки, котрої центр наслідком неприхильних політичних обставин перенісся з Києва до Львова, та вказує на високу наукову вартість його публікацій. Історичні публікації Товариства все знаходять собі високе признання у рецензентів спеціальної наукової часописі "Київська старина" і т.ін.

Образ діяльності Товариства та його високого культурного значіння для українсько-руського народу був би неповний, коли б не було згадано про його важну участь в розвої українсько-руської літератури. Як згадувано було вище, від 1885 р. Товариство видавало літературну часопись "Зоря", що була довший час одинокою літературною часописсю на Україні-Русі і в розвої її літератури положила великі заслуги. В 1898 р. Товариство зреформувало її на місячник "Літературно-науковий вістник", по

* Зменшення се загального числа співробітників припадкове, воно толкується перевагою в виданнях Товариства 1899 р. більших праць.

hrushevsky.nbuv.gov.ua

типу європейських *revue*, побільшивши значно її величину й розширивши програму. Сей журнал, що розходиться, як на галицькі обставини, в досить значному числі, скуплює наоколо себе майже усі визначніші літературні сили австрійської і російської Русі; в 1899 р. взяло в нім участь 56 осіб (в тім 26 заграничних). Він доповнює те значіння Товариства як всеукраїнського культурного центру, яке піднесли ми вище.

На закінчення подам кілька важніших дат із справоздання Товариства за 1899 р. Товариство мало членів: дійсних 31, почесних 4, основателів 44, звичайних 214. Наукові видання коштували 12 800 гульд[енів]; на наукові запомоги видано 560, на бібліотеку 1 243. Видань Товариства спродано на 4 465 гульд[енів] 29 к[о]р[он]. Запас видань Товариства оцінено на 36 000. Бібліотека Товариства містить понад 4 000 титулів, у більше як 9 000 томах.

hrushevsky.nbuv.gov.ua

[просив] veniam docendi (*лат.*) — [просив] дозволу викладати

posito sed non concesso (*лат.*) — вирішивши, але не дозволивши

in der Regel (*нім.*) — як правило

Sammlung der für die oesterreichischen Universitäten gültigen Gesetze und Verordnungen, Thaa i Schweickhardt'a (*нім.*) — Збір законів і розпоряджень, чинних для австрійських університетів, [авторів] Таа і Швайкгардта

status possidendi (*лат.*) — *тут*: фактичний стан речей

non possumus (*лат.*) — не можемо, не маємо змоги

periculum in mora (*лат.*) — зволікання небезпечне

mirabile dictu (*лат.*) — страшно сказати

Die Teilpacht nach römischem und österreichischem Recht (*нім.*) — часткова оренда за римським та австрійським правом

ruthenisch (*нім.*) — по-рутенськи

kleinrussisch (*нім.*) — по-малоруськи

veniae legendi (*лат.*) — дозволу читати [лекції]

usque ad finem (*лат.*) — аж до [успішного] кінця

ad personam (*лат.*) — персонально, особисто

per risum multum (*лат.*) — *досл.*: через хихотіння (перша частина крилатого вислову: per risum multum debes cognoscere stultum — хто багато сміється, той дурнем видається)

Przegląd lekarski (*пол.*) — Лікарський огляд (назва фахового журналу)

beati possidentes (*лат.*) — щасливі власники, володарі, щасливі, хто має

Наукове товариство імені Шевченка

Вперше надруковано у журналі: ЛНВ. — 1900. — Т. IX. — Кн. I. — С. 184–200. Підпис: М.Грушевський.

Studien auf dem Gebiete der ruthenischen Sprache (*нім.*) — [наукові] дослідження у галузі рутенської мови

ad hoc (*лат.*) — стосовно цього, з цього приводу

miscellanea (*лат.*) — розділ причинків, дрібних повідомлень, розділ "Різне"

[у відділах] Ruthenica — [у відділах] українознавства

[з короткими] curricula vitae (*лат.*) — [з короткими] життєписами (біографіями)

Archiv für Sl[awische] Philologie (*нім.*) — [журнал] Архів слов'янської філології

Zeitschrift des Vereins für Volkskunde (*нім.*) — журнал [об'єднання прихильників/дослідників] народного мистецтва

revue (*фр.*) — огляд

hrushevsky.nbuv.gov.ua

ЗМІСТ

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ ---- 5

ВІД ВИДАВНИЦТВА ---- 12

Павло Сохань. ТВОРЧА СПАДЩИНА М.С.ГРУШЕВСЬКОГО І СУЧАСНІСТЬ ---- 14

Ігор Гирич. ПОЛІТИЧНА ПУБЛІЦИСТИКА МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ---- 47

Розділ І. ІСТОРІОСОФСЬКІ СТАТТІ ---- 63

Вступний виклад з давньої історії Русі, виголошений у Львівському університеті 30 вересня 1894 р. ---- 65

Звичайна схема "русской" історії й справа раціонального укладу історії східного слов'янства ---- 75

Спірні питання староруської етнографії ---- 83

Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студіях Східної Європи ---- 100

Розділ ІІ. СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ І КУЛЬТУРОЛОГІЧНІ СТАТТІ ---- 109

Українсько-руське літературне відродження в історичнім розвої українсько-руського народу ---- 111

Як мене спроваджено до Львова (Лист до хв[альної] редакції "Діла") --- 117

Нова "пря" про українсько-руську книжну мову ---- 123

Листи з-над Полтви: ---- 129

Лист перший ---- 129

Лист другий ---- 142

Лист третій ---- 161

Наукове товариство імені Шевченка ---- 188

Улиця Шевченка у Львові ---- 202

Друга руська артистична вистава у Львові ---- 204

На порозі століття (Присвячено перемиській українсько-руській громаді) 208

Лист проф. Грушевського до декана Твардовського ---- 217

В справі музею при Науковім товаристві ім. Шевченка ---- 220

Друга вистава образів Ів[ана] Труша ---- 223

Олександр Кониський. 18(30)/VIII 1836–29/XI (11/XII) 1900 --- 227

В справі "Академічного дому" ---- 234

250 літ ---- 236

hrushevsky.nbuv.gov.ua

Що зробити з "Академічним фондом"? ---- 241
Гуцульська вистава ---- 244
Українсько-руські наукові курси ---- 246
Безглузда національна політика Росії ---- 256
Що ж далі? (В справі руських гімназій) ---- 258
В справі руських шкіл і руського театру ---- 262
Меморіал Петербурзької академії в справі свободи української мови в Росії ---- 270
Не даймося! ---- 274
Академічний дім ---- 277
Українські кафедри ---- 279
Ювілей Вол[одимира] Антоновича ---- 281
До наших читачів в Галичині ---- 282
З біжучої хвилі ---- 284

Розділ III. ЗБІРНИК СТАТЕЙ "З БІЖУЧОЇ ХВИЛІ. СТАТТІ Й ЗАМІТКИ НА ТЕМИ ДНЯ 1905–1906 років" ---- 289
[Передмова] ---- 291
Українство і питання дня в Росії ---- 293
Конституційне питання і українство в Росії ---- 301
На руїнах ---- 313
Дорогою віків ---- 321
Перші кроки ---- 323
"Самоотвержение малороссиян" ---- 329
Польсько-українські мотиви ---- 335
Новий кордон ---- 344
У українських послів російської Думи ---- 348
З Державної Думи. З вражінь і помічень ---- 353
Дума і національне питання ---- 359
Аграрне питання ---- 364
Після Думи ---- 369
Перша річниця російської конституції ---- 373
Галичина і Україна ---- 376

Розділ IV. ЗБІРНИК СТАТЕЙ "ВИЗВОЛЕННЯ РОСІЇ І УКРАЇНСЬКЕ ПИТАННЯ" ---- 383

Передмова ---- 385
Проти течії ---- 389
"Наступного дня" ---- 393
Рух політичної і суспільної української думки в XIX столітті ---- 397
Єдність чи розпад [Росії]? ---- 405
Національне питання й автономія ---- 413
Про зрілість і незрілість ---- 421

hrushevsky.nbuv.gov.ua

Наші вимоги ---- 425
Фрази і факти ---- 429
Рівною мірою ---- 434
На злобу дня ---- 436
Неймовірно ---- 438
Ганебній пам'яті!.. ---- 441
Український П'ємонт ---- 444
Питання дня (Аграрні перспективи) ---- 448
Національні моменти в аграрному питанні ---- 453
Кінець ґетто! ---- 456
Справа українських катедр і наші наукові потреби ---- 458
Із польсько-українських стосунків Галичини (Кілька ілюстрацій до питання: автономія обласна чи національно-територіальна) ---- 485
Розбурхане муравлисько ---- 528
За український маслак (В справі Холмщини) ---- 536

КОМЕНТАРІ ---- 545

ПОЯСНЕННЯ СЛІВ ---- 574

ІМЕННИЙ ПОКАЖЧИК ---- 580

hrushevsky.nbuv.gov.ua